

Szalai Julia:

Mi is árt az egészségnek?

Szabálytalan dologra vállalkoztam, amikor - a recenzenst kötelező iratlan semlegességi törvényt megsértve - érintett-ségem teljes tudatában nekifogtam, hogy néhány gondolatot papírra vessek Losonczi Ágnes könyvéről. Egy olyan könyvről, amely közösen elkezdett munkánkból, az 1977-79 között Zala megyében együtt végzett egészségszociológiai kutatásból született - de amely messze túlment az egykori terepen is, a kiinduló törekvésen, az egészségi állapot élettörténeti és életmódbeli beágyazottságának megismerési igényén is. "Zalából" sokmindent tanultunk. Kérdéseink részben mindmáig közösek, részben külön utakra irányítottak bennünket. Ezt a tényt pedig e nagy összefoglaló munka olvastán inkább az írásra feljogosító inspirációnak, mintsem illendőségből megtagadandó kihívásnak érzem. Különösen azért, mert ez a könyv - érthető, ámde mégiscsak elgondolkodtató és némiképp borzongást keltő okokból - nem a jelenkor "divatkönyve". Nem a nagy történelmi leleplezésekhez és nem a jövő program-vizióihoz szól hozzá. Az elmúlt évtizedek mindennapi élettörténeteiről, emberek törekvéseiről, kibicsaklásairól, megcsalásairól, örömeiről, félelmeiről, kudarcairól és sikereiről van benne szó - úgy, ahogyan azt ma jól- és rosszul létük egyéni és orvosi szemüvegein át látni és láttatni lehet. A könyv

olyan kérdéseket feszeget, amelyekkel titkon mindnyájan küszködünk: ezekben az értékvtáltó és -tipró időkben szerepeink, cselekedeteink, vágyaink, hiteink, vállalt és megtagadott emberi viszonyaink újragondolása és feldolgozása talán a legfontosabb személyes feladatunk /amelyet senki sem végezhet el helyettünk/, de efféle ügyeinkről ma, oly sok fontos, történelmi léptékű változás közepette valahogy mégiscsak "illetlenség" beszélni.

Losonczi Ágnes öntörvényű, személyes és egyszemélyes munkáját nehéz néhány szokásos műfaji és tartalmi jelzővel "elhelyezni". Nevezhetnénk - összefoglalóan - az elmúlt évtizedek nagyivü társadalomtörténeti korképének - körkép-lenyomatban. De éppilyen joggal tekinthetjük a hetvenes években oly divatos életmódszociológiai vizsgálódások kiteljesítésének és kritikájának is. Hiszen meghaladja azt a közkeletű szociológiai kiindulást, amely az életmódot - lényegében az életszintek összemérésének beszűkített értelmében - a javak, a tárgyak, a jövedelmek, a tér és a /jelen/idő fogyasztásának társadalmi módozataiként szemlélte, és amely a tudományban többnyire hiven leképezte az atomizált egyénekből állónak tekintett honi "fogyasztói társadalom" politikai image-ét. A szerző e felfogással már korábbi írásaiban is szembeszállt. "Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben" című, 1977-ben napvilágot látott könyve akkoriban iskolateremtő

társadalomkritikai vitairat volt. Mostani munkája szerves és feszes építkezés terméke is egyben. A korábbi életmód-könyv a magyar társadalom oly sok eszázadi egyéni és kollektív megrázkódtatás utáni talpraállásának és életképességének dokumentuma volt, amelyben a szembeötlő tény, a tömegesen és súlyosan megrokkant egészségi állapot képe a történelemért fizetett "ár"-ként ábrázolódott. Itt a gondolat továbbépül és finomodik. A könyv középponti mondandója, hogy az épség, az egészség vagy a betegség valójában nem "kivül áll" az életen és annak módján, nem aféle - szándékolt vagy kapott - "eredmény", hanem a fogantatás pillanatától kezdve az egyik legfontosabb életszervező erő, forrás, korlát, eszköz és cél. Ujabb munkájával a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy az emberek egész "hogylétükkel", sőt, hogylétük egész személyes történetével vesznek részt az emelkedő élet-színvonal kínálta vagy a gazdasági válság nyirbálta jólétükben, s ezért "hogylétük" nem pusztán egészségügyi, míg "jólétük" nem merőben gazdaságpolitikai kérdés.

Ebben az értelemben Losonczi Ágnes könyve egyuttal politikai /vita/irat is. Vitakozik azokkal, akik az elmúlt évtizedeket merőben csődtörténetnek látják. A bűnös társadalom e században oly sokszor és sokféle alapon megfogalmazott vádja ma sem kevésbé igaztalan és nem kevésbé veszélyes - érvel -, mint volt a háboru vagy az '56-os forradalom után.

A tömeges büntudatkeltésnek mindenkor súlyos ára van: a boldogulni, előrejutni próbáló családok, a kataklizmák át- és túlélésével életüket berendezni törekvő emberek millióinak lába alól huzza ki a biztonságteremtés talaját, ássa alá megkapaszkodásuk két legfőbb pillérét: énazonosságukat és adaptációs képességüket. De Losonczi Ágnesnek vitája van azokkal is, akik - a vádakat szerényebben fogalmazva és kevésbé túláltalánosítva - az elmúlt három évtized közkeletűen "politikai passzivitásként" jellemzett társadalmi magatartásában látják a mai bajok legfőbb okát. Könyve dokumentum erről a "passzivitásról": bizonyítása annak, ahogyan "politikailag artikulálatlan" kis világaikban az emberek autoómiát teremtettek, gazdaságot és gazdagságot csináltak, a maguk csendes módján, életük kis- és nagyhorderejű választásaival cáfoltak rá a hangoskodó ideológiákra. Politikát csináltak tehát, mert éppenséggel nem szolgai elszenvedői, hanem alakítói voltak egy korszaknak. Felemás módon, hallgatásokkal és elhallgatásokkal építkeztek-építkeztünk, de e felemásságnak nem a megtaposása, hanem a kiegyenesítése, teljesítményei/n/knek nem a megtiprása, hanem a számbavétele vihet el azoknak a biztonságos kiindulópontoknak a megelégséhez, amelyek nélkül - bizalom és önbizalom nélkül - nincs felemelkedés - legyen a politikai program bármily racionális és bármily meggyőző. Ma, amikor ujfajta amnézia látszik el-

uralkodni, amikor kidobattak az ideológiák, lejáratódott a történelem, és több szó van a "legyen minden másképp" akarárásáról, mint a végigélt életek folytathatóságáról, egyszerűen üdítő és felszabadító olvasmány /a közvetlen programadás szándéka nélkül is társadalom-terápia/ egy írás, amely éppen ez utóbbi kérdést állítja a középpontba.

A könyv a hogy-lét meghatározó metszeteit hármasszögben és időperspektívában elemzi. A biológiai életkorok társadalmi tartalmát az életciklusok bemutatása tárja elénk, az egyéni időben visszafelé, a történelmi időben a jelen felé haladva. Számbaveszi az öregkor múltbéli és mai terheit, a "szép" öregség mindenkori illúzióit és lehetetlenségeit, a termékeny középkor kockázatait és kettős felelősségvállalásának mai következményeit, a biztató ifjúkor veszélyhelyzeteit és a most indulók kilátástalanságait, a "felhőtlen" gyermekkor tömeges kiszolgáltatottságait és egész életre kiható magán-, illetve köz-ártalmait.

Az életkori metszet a történelmi időbe ágyazódik: hogyan épült be a történelem az egyéni életsorsokba, az aspirációkba, a vágyakba, a sokszorosan megtépzott, majd ujrateremtett sikerekbe; mitől fosztottak meg és miből részesedhettek a ma együttélő és egymásnak sokszor oly kevés támaszt nyújtó generációk - ki miért emel vádat szülővel, gyerekekkel, házastárssal szemben? Hol károsodtak e zaklatott történetekben az emberi együttélés viszonyai, közösségei és kapaszkodói, hol vannak tartalékaik, mik közös-ségeiknek mégiscsak egybetartó motivumai és támasztékai?

E történeti-élettörténeti leltár a mába, a jelenidő kihívásaiba torkollik: számbaveszi a küzdelmek és küszködések értelmét; a felemelkedés, a süllyedés és a helybenmaradás hozadékait, illetve árait, az anyagi gyarapodás közvetlen és közvetett jelentéseit, és mögöttük az eszközt; a terhet, ártalmat, de a kiemelkedés ígérését is jelentő munkát - a hivatalosat és a "hajtós" második gazdaságbélit egyaránt.

A három életidőt - a történetit, az élettörténetit és a jelenidejűt - fogják egybe mai viszonyaink, amelyek a tömegesen megrongálódott egészségi állapot felől nézve különösen kitüntetett jelentőségűvé teszik az emberi együttélés két alapvonatkozását: a férfi és a nő mai viszonyának "veszélyövezeteit", illetve a támaszt, védelmet adó közösségek történelem-zuzta hiányának kínzó következményeit.

A könyv második felében a szerző fordít a látószögön, és a megfogalmazott panaszok, a regisztrált betegségek felől elindulva göngyölíti fel a mögöttes társadalmi tényezők összetett növekedését. Kérdésfeltevése már önmagában is fontos hozzájárulás egy csaknem elfeledett - a mai egészségügyi ellátás berendezkedésében és szemléletmódjában semmiképpen sem divatos - társadalomorvostani tradíció felelevenítéséhez. Az egészség és a betegség hatásainak relativitása, az értékek, a kényszerek, a beállítódások, az erkölcsök és a kihívások kimutatottan meghatározó szerepe abban, hogy ki,

mikor, miben és hogyan beteg, avagy "objektive" létező és orvosilag kimutatható bajai ellenére miként marad "egészséges" - akutális társadalompolitikai kérdések egész sorát veti fel. Vajon igaz-e, hogy a felelőtlen életvitel az oka a tömeges neurózisnak, alkoholizmusnak? Mit kezdjünk az egészséges életmódot propagáló programokkal akkor, amikor a környezet kárai és a munka ártalmai mellett fiatalnak, öregnek fáj a keze, lába, háta, dereka, rossz a légzése? Mit kezdjünk a táplálkozástudomány eredményeivel akkor, amikor generációk élnek ma együtt, akiknek egyetlen közös öröme és meg-nem-osztó közös ünnepe a kiadás, "egészségtelen" evés, s az öröm-ünnepet lassan ritkán teljesülő vágygá fokozzák az égbeszökő élelmiszerárak? S mit kezdhet mindezzel a gyógyításra hivatott intézményrendszer - a megreformálásra szoruló egészségügy?

A könyv zárórésze nem ad közvetlen programokra lefordítható választ e súlyos kérdésekre. Nem is dolga. A válasz azonban mégis ott van. Szépen összefoglalva. Így:

"A /történelmi/ tapasztalat biztatásán túl ... más tartalék is van, amit számba lehet venni: [- Sokféle lebéklyózott energiának, tehetségnek "elfekvő készletével" rendelkezünk, s ha ennek szabad érvényesülési utja van, ez igen nagy tartalék.

- Többször tapasztaljuk, hogy nagy energiákat, tartalékokat béklyózz le az elnyomás, ezért a demokrácia, a szabadság légköre nagy erőket szabadíthat fel.

- Tartalékok vannak az emberi közösségekben - bizalmat és önbizalmat adó formáiban -, amelyek védelmet biztosíthatnak tagjaik számára.

- Tartalékok vannak az emberek felnőtté válásában, ha hagyják őket felelősen részt venni a saját életük feletti döntésekben, ha átélik az önérdemet, önértéket, s magabiztosság növeli a képességeket és megerősíti az akaratot.

- Tartalékok vannak az új generációkban, amelyek ereje mentes a régiek meggyötröttségétől, akik számára az elmúlt időszak viszonylagos nyugalmanak tehetetlensége sok türelmetlenséget és tenni akarást halmozott fel.

- Tartalékok vannak az idősebb generációkban is, akik a korlátok és játékok miatt nem tudták társadalmi cselekvéssé alakítani azt a tudást és tehetséget, amivel rendelkeztek, s aminek a teljes kifejtésére nem adott lehetőséget az eddigi társadalmi szerkezet.

Ha csak az szabadul fel, ami eddig nem tudott érvényesülni: tehetség, szellem, ügyesség, értelmes energia, akkor már olyan tartalékokból élhetünk, ami hosszú időre elegendő lehet - bár ez ma még inkább csak szóban, mint tétben érvényesül, s felszabadításukkal szemben több a gát, mint a biztatás, több a sorompó, mint a nyitott út.

Tartalék van abban is, ha megszabadulhatunk a bizonytalanságtól, a félelemtől, a jövőtlenségtől, az izolációtól, a központi akarat elnyomó jellegétől, a bürokratikus akadá-

lyoktól, a bemerevítő szabályzóktól, a kontraszelekciótól és minden olyan ballaszttól, ami egy egészségesen fejlődő társadalom életét akadályozhatja.

Az önbizalom tettek során erősödik. Ehhez kell tér és eszköz. Kinek-kinek saját erejének az átélése, a tudott haszna és az igazolt fontossága."

/Losonczi Ágnes: Ártó-védő társadalom, Közgazdasági és

Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 351 oldal, 95 Ft/